

محمد علی موحد

گفته‌ها و ناگفته‌ها

تحلیلی از گزارش عملیات پنهانی سیا در کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲

تعلیف‌های بر کتاب

خواب آشفته نفت

دکتر مصدق و نهضت ملی ایران

(کتاب برگزیده سال ۱۳۷۹)

تهران، ۲۹ اسفند ۱۳۷۹

فهرست

۹	یادداشت
۱۱	تحلیلی از اسناد تازه انتشار یافته سیا
۱۱	روایت‌های رسمی از رویدادهای تاریخی
۱۲	نویسنده تاریخچه عملیات پنهانی
۱۵	ناگفته‌های گزارش سیا
۲۰	ترفندهایی که برای رام کردن شاه به کار بسته شد
۲۴	کوشش برای درگیر کردن روحانیان
۲۸	مجلس و خرید نمایندگان
۲۹	ارتش و حال و هوای آن
۳۲	پولی به افسرها داده نشد؟!
۳۴	ریاحی، روسفید و سرفراز
۳۸	فاطمی و علامت سؤال
۴۱	جمع بندی
۴۵	درس‌هایی که می‌توان آموخت
۵۴	حرف آخر
۵۷	فهرست نام‌ها
۵۸	شناسنامه رجال
۶۱	نمایه

تحلیلی از اسناد تازه انتشار یافتهٔ سیا

روایت‌های رسمی از رویدادهای تاریخی

در چند جا از حکایت خواب آشفتهٔ نفت اشاره کرده‌ایم که اسناد دولتی بریتانیا و امریکا در ارتباط با نهضت ملی نفت ایران و دولت دکتر محمد مصدق که تاکنون در دسترس اهل تحقیق گذاشته شده است برخی از حساس‌ترین مقاطع تاریخی را با سکوت مطلق برگزارد می‌کند. گسستگی اسناد در این گونه مقاطع گویای آن است که دولت و ارگان‌های رسمی آن دست در کار جریاناتی بوده‌اند که، حتی اکنون پس از گذشت نیم قرن، سکوت دربارهٔ آن‌ها را اولی ترمی دانند. گاهی هم اگرچه در توالی اسناد گسستگی به نظر نمی‌رسد اما نشان توریه و تزویر بر پیشانی گزارش‌ها نمایان است و خوانندهٔ هوشمند به آسانی درمی‌یابد که مقصود گزارشگر ارائهٔ روایتی رسمی و ظاهر سازی قضایا و پرده‌کشی بر واقعیات است. مقالهٔ جالبی در باب گزارش‌هایی از این قبیل به قلم ویلبرادل در مجلهٔ علوم سیاسی^۱ (۱۹۹۱-۱۹۹۲) به چاپ رسیده است که ترجمهٔ

^۱ *Political Science Quarterly* (1991-1992).

فارسی بخش مربوط به ایران آن را در مجله نگاه‌نو (شماره خرداد-تیر ۱۳۷۱) می‌توان یافت (ترجمه مقاله از دوست فاضل من محمد کریم اشراق است). پنهانکاری مستلزم دروغ‌گویی، ریاکاری، دورویی، تدلیس، تقلب و تحریف است. ویلبر ادل تصویری را که گزارش‌های رسمی امریکا از ماجرای سرنگونی مصدق در ایران و آرنس گوسمان در گواتمالا به دست می‌دهد از «نمونه‌های مهم تحریف تاریخ دیپلماسی» به شمار می‌آورد که «با حذف عامدانه اسناد کاملاً مهم توأم است».^۱ ادل می‌نویسد: «گمراه‌کننده‌تر از مطالب حذف شده پیام‌هایی است که به گونه‌ای تحریر شده‌اند که از آن‌ها نادیده گرفتن کامل توطئه، آن هم به وسیله اشخاصی که به خوبی می‌دانستند که چه اتفاق افتاده و چرا اتفاق افتاده، برمی‌آید»؛^۲ شیوه‌ای که ادل آن را «یک تقلب، یک تحریف کامل فعالیت‌های امریکایی در ایران»^۳ می‌نامد.

نویسنده تاریخچه عملیات پنهانی

پس از این مقدمه می‌پردازیم به گزارشی زیر عنوان تاریخچه عملیات پنهانی سیا برای سرنگونی مصدق که در ژوئن سال ۲۰۰۰ از پرده خفا بیرون افتاد و بر صفحه اینترنت روزنامه نیویورک تایمز ظاهر شد. این تاریخچه را دکتر دونالد ویلبر در مارس ۱۹۵۴، یعنی به فاصله چند ماهی پس از کودتای ۲۸ مرداد سال ۱۳۳۲، به قلم آورده است. ویلبر خود از دست‌اندرکاران طراحی و اجرای آن

۲ همان، ص ۱۲۳.

۱ مجله نگاه‌نو، خرداد-تیر ۱۳۷۱، ص ۱۲۰.

۳ همان، ص ۱۲۶.

کودتا بود. گزارشی را هم که اکنون در اختیار ما قرار گرفته او به دستور سیا فراهم آورده است. این گزارش حکایت دارد از این‌که در تاریخ ۲۲ ماه ژوئن ۱۹۵۳ (اول خرداد ۱۳۳۲) در مرکز فرماندهی سیا دو گروه تشکیل شد. یک گروه به سرپرستی کلنل کارول جنبه‌های نظامی عملیات کودتا را برعهده گرفت و جنبه‌های جنگ روانی و تبلیغاتی برعهده گروهی دیگر به سرپرستی دونالد ویلبر گذاشته شد. فرماندهی عملیات در تهران نیز به کرمیت روزولت رئیس بخش خاور نزدیک و افریقای سیا تفویض گردید. ویلبر مانند همکار انگلیسی‌اش زینر در عالم ایران‌شناسی و برای اهل کتاب چهره ناآشنایی نیست. تخصص او در معماری و ابنیه باستانی ایران است و از نوشته‌های او می‌توان کتاب ایران معاصر، رضا شاه پهلوی، رستاخیز و بازسازی ایران، ایران، گذشته و امروز، باغ‌های ایران،^۴ زبان و اجتماع^۵ و معماری ایران اسلامی در دوران ایلخانان^۶ را نام برد. او خاطرات خود را در سال ۱۹۸۶ زیر عنوان ماجراها در خاورمیانه^۷ انتشار داد ولی در آن تاریخ سیا مانع شده بود که او گزارش ماجرای ایران را در سرگذشت‌نامه خود بیاورد. ویلبر در هشتاد و نه سالگی در ۱۹۹۷ درگذشت. روزولت هم که خاطرات خود را درباره وقایع کودتا در ۱۹۷۹ به چاپ رسانیده بود

¹ Contemporary Iran

² Riza Shah Pahlavi, The Resurrection and Reconstruction of Iran

³ Iran, Past and Present

⁴ Persian Gardens

⁵ Language and Society

⁶ The Architecture of Islamic Iran, The Ilkhanid Period

⁷ Adventures in the Middle East